

Een
geschiedenis
van
België
in
100
voorwerpen

Van de prehistorie tot nu

Lannoo

Inhoud

- 11** **Inleiding**
Een tastbaar verleden van België
- 21** **Ca. 500.000–390.000 jaar geleden**
Meer dan een primitief werktuig
Vuistbijl van Kesselt
- 25** **Ca. 5300–4800 v.C.**
Het begin van sociale ongelijkheid
Dissel (Rosmeer?)
- 31** **Ca. 900–800 v.C.**
Rijkdom in de Bronstijd
Kokerbijl uit het depot van Heppeneert
- 35** **Ca. 150–51 v.C.**
Het protohistorische vuurrijzer slaan
Vuurslag
- 41** **Ca. 150–51 v.C.**
Lijnen in het veld
Ploegschaar van een eergetouw
- 47** **Ca. 100–51 v.C.**
Gallisch goud in Thuin
Gouden epsilonstater uit de schat van Thuin
- 53** **1 v.C.–4 n.C.**
De romanisering van Gallische elites
Camee van Grimde
- 59** **Ca. 1–300 n.C.**
Turf, het bruine goud
Turfsnijder
- 63** **64–ca. 100 n.C.**
Geld in overvloed?
Gietvorm van een valsmunter
- 69** **Ca. 101–200 n.C.**
Gallo-Romeinse innovatie voor speltoegst
Oogstmachine van Montauban-Buzenol
- 73** **Ca. 101–200 n.C.**
Inheemse culten in Romeins België
Beeldje, wellicht van Nantosuelta
- 79** **Ca. 101–300 n.C.**
Romeinse goden van de civitas Tungrorum
Viergodenstein
- 85** **Ca. 101–300 n.C.**
Mithras, een oosterse god in het Westen
Penning met hoofd van Mithras
- 91** **Ca. 101–350 n.C.**
Steen en Gallo-Romeinse technieken
Antieke watermolensteen uit 'Les Machenées'
- 97** **Ca. 151–200 n.C.**
Zoutproductie aan de Menapische kust
Votiefaltaar van Cadius Drousus
- 101** **Ca. 151–250 n.C.**
Muziek voor goden en mensen
Panfluit, gevonden in Aalter
- 107** **Ca. 176–200 n.C.**
Magische praktijken in de civitas Tungrorum
De gouden amulet van Baudecet
- 111** **Ca. 176–225 n.C.**
Textieleconomie en -ambachten in Noord-Gallië
Sculptuur van de verkoop van stoffen
- 117** **Ca. 200 n.C.**
Over kleine boeren en bijzondere varkens
Vuurstolp met everzwijn
- 123** **Ca. 201–275 n.C.**
Unieke sporen van Romeinse houthandel
Houtblok met slagmerken

- 129** Ca. 280–315 n.C.
Feesten op zijn Romeins
Spreekbeker
- 133** Ca. 301–410 n.C.
Glas in de Romeinse tijd
Tonvormige fles of zogeheten Frontinus-fles
- 139** Ca. 313–400 n.C.
De eerste christenen
Zilveren ring met christogram
- 143** Ca. 400–615 n.C.
Riviertransport in de oudheid
Boegbeeld van een rivierschip
- 149** Ca. 450–481 n.C.
Een Frankische koning in dienst van Rome
Afdruk van de zegelring van koning Childerik I
- 155** Ca. 660–670 n.C.
Als de doden tot de levenden spreken
Meerlobbige fibula
- 161** Ca. 750–850
Karolingische expansie en invasies van de Noormannen
Karolingisch zwaard, ook soms 'Vikingzwaard' genoemd
- 165** 870–876
Munten in de vroege middeleeuwen
Karolingische penning
- 171** Ca. 1001–1200
Hoe bescherm je jezelf tegen hondsdolheid?
Stola van Sint-Hubertus
- 175** Ca. 1001–1200
De verering van het Heilig Bloed
Flesje met de relik van het Heilig Bloed
- 181** 1075
Het graf van een bisschop uit de middeleeuwen
Grafkruis van bisschop Theoduinus
- 185** 1145
Een ongeëvenaarde pracht
Reliekhouder van Paus Alexander
- 191** Ca. 1150–1200
Een nieuwe manier om dranken te serveren
Aardewerken kan
- 195** Ca. 1275–1350
Kleine ridders van de ronde tafel
Speelgoedriddertjes
- 200** Ca. 1278
Vos en haas in het psalmboek van de graaf
Miniatuur uit het psalterium van Gwijde van Dampierre
- 205** 1312
Een 'democratische grondwet' voor de onderdanen van de hertog van Brabant?
Charter van Kortenberg
- 211** Ca. 1350
Een accessoire vol betekenis
Ceintuur
- 215** Ca. 1370
Ambachten in de middeleeuwse stad
Boek der ambachten
- 221** Ca. 1373–1475
Een middeleeuwse industriële revolutie
Lakenloodje

- 227** Ca. 1401–1500
Een uitzonderlijke getuige van de visvangst in de Zenne in Brussel
Visfuijk
- 231** Ca. 1425–1475
Op bedevaart in de middeleeuwen
Pelgrimsteken uit Beselare
- 237** Ca. 1430–1500
Dynastieke propaganda en de kunst van het uiterlijk vertoon
Halsketting van de Orde van het Gulden Vlies
- 243** 1437
Het laatmiddeleeuwse bouwbedrijf in beeld
Jan van Eycks Heilige Barbara van Nicomedië
- 248** Ca. 1446–1447
Thuis bij het hof van Bourgondië
De Chroniques de Hainaut
- 254** 1473
Het begin van de boekdrukkunst
Speculum conversionis peccatorum van Denis van Ryckel
- 260** 1477
Het historische huwelijk van een hertogin
De Excellente Cronike van Vlaenderen
- 265** 1489
Buskruitgeschut, een revolutionair wapen?
Kanonskogels
- 271** 1500
Postbedrijf van Thurn en Taxis in Brussel
Rijlaarzen van een postiljon
- 275** 1504
Middeleeuwse vrouwen in het boekenbedrijf
Graduale van de Magdalenaoprozerie
- 281** 1516–1523
Muziek voor het Habsburgse hof
Margaretha's liedboek
- 285** 1523
Het pleit is in den zak!
Brabantse proceszak
- 291** 1531
De voormalige Nederlanden besturen bij volmacht in Brussel
Missaal van koning Matthias Corvinus
- 295** 1541
De wereld verkennen met een statusobject
Aardglobe van Mercator
- 301** 1544
Bekoorlijke klankbeelden
Altaarbel
- 305** 1554
Medische plantkunde tussen traditie en vernieuwing
Het Cruydeboek
- 309** Ca. 1555–1556
De opkomst van de gravure in Antwerpen
Gravure naar Pieter Bruegel de Oudere
- 315** 1561–1570
Typografische kroonjuwelen
Letterstempels
- 319** 1564
Wanneer water ijs wordt: plezier in de winter... en de zomer
Schaats
- 325** 1617
Kunst verzamelen, de wereld bezitten
Schilderij van een kunstkamer
- 329** 1620
De beeldtaal van de rederijkers
Rebusblazoen

- 335** **Ca. 1621**
Een kantwerk als historische kroniek
Bedsprei van Albrecht en Isabella
- 339** **1633**
Muziek binnen handbereik
Virginaal
- 344** **1636**
Wetten in de Habsburgse Nederlanden
Vorstelijke wet
- 349** **1694**
De pest, tussen zorg voor lichaam en ziel
Fumigatiepot
- 355** **1699**
Bevaarbare waterwegen doorheen de Zuidelijke Nederlanden
Ceremoniële zilveren schop
- 359** **1700**
Aristocratische en artistieke onderonsjes in de schouwburg
Toneelkijker (Iorgnet)
- 365** **1720**
Verloskunde en instrumentele hulp
De ijzeren handen van Palfijn

- 369** **1747**
Een massaproductie voor een massa-infanterie?
Vestinggeweer
- 375** **1749**
De monetaire soevereiniteit in de Nederlanden
Dubbele soeverein van Maria Theresia
- 379** **1751**
Aristocratisch prestige en dagelijks gebruik
Porseleinen bord uit Doornik
- 383** **1760**
Vondelingen tussen ellende en hoop
Merkteken van een vondeling
- 389** **1763**
Souvenirs uit Spa
Houten doos uit Spa (kaartdoos)
- 393** **1770–1778**
De eerste kaart van het hele Belgische grondgebied
Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden
- 399** **1787**
Revolutionair en nationaal symbolisch gebaar
Kokarde in nationale driekleur
- 403** **1846**
Een nieuw instrumentaal geluid
Saxofoon
- 409** **1853**
Het spel zit op de wagen
Armeelijzer
- 415** **Ca. 1850–1900**
Liberalisering van de markt
Bakkerijweegschaal
- 421** **Ca. 1878**
Guano, gesjoemel en staats(mest)controle
Guano-zaklood Ohlendorff & Cie
- 425** **1879–1881**
Kleurrijke stoffen voor Afrika
Verkoopsregister Voortman
- 431** **Ca. 1880**
De stoop, een kruik voor jenever
Jeneverstoop met oor

- 435 1886**
Brood voor het socialisme
Broodpenning Vooruit
- 441 1897**
Een filiaal in elke gemeente
Uithangbord Delhaize
- 445 Ca. 1904**
Belgische emigratie naar Noord-Amerika
Aardrijkskundeboek over Canada
- 451 1911**
Luxe voor het burgerlijke interieur
Tegelpaneel Het park
- 455 1914–1918**
Het vaderland in zakskens
Zandzakje met aarde van het front
- 460 1917**
Kooktips voor karige oorlogstijden
Receptenboek De Voeding gedurende den Oorlogstijd
- 465 1920**
Toegangskaat tot de arbeidsmarkt
Briefkaart van de Brusselse Arbeidsbeurs
- 471 1921**
De politieke discriminatie van vrouwen
Affiche van de Belgische algemeene vrouwenpartij
- 475 1922**
Kolonisatie, racisme en geweld
Chicotte
- 481 Ca. 1922**
Een kroontje op koning auto
Minerva-mascotte
- 485 1936**
De wereld ontdekken met de Belgische strip
Album Le Lotus Blue van Kuifje
- 491 1951**
Van 'wonderlijk' product naar gevaarlijk erfgoed
Bloembak van Eternit
- 497 1958**
Een 'grote moderne stad' in het hart van Europa
Atomium (toeristisch souvenir)
- 501 1958**
Microscoop en oncologie
Elektronenmicroscoop
- 507 1959**
Strips ten tijde van merchandising
Latex beeldje van Guust Flater
- 513 1965**
Early Bird, aanstekelijke easy listening-pop
Single Early Bird
- 517 1966**
Mosselen als kunstvorm
Grande casserole de moules
- 523 1969**
Eddy Merckx, een god in België
Gele trui van Eddy Merckx
- 527 1972**
De neofeministische strijd
Het rode boekje van de vrouw(en)
- 533 2014**
Biercultuur in België
Belgische b/vierkleur
- 537 Bibliografie**
- 553 Beeldverantwoording**
- 555 Auteursbiografieën**

Een tastbaar verleden van België

Een cassette recorder, floppydisk, draaitelefoon, koffiemolen en vijf frankstukken... het zijn verdwenen dingen die misschien nostalgisch stemmen. Maar ze zijn getuigen van het verleden, net als oude krantenartikelen, werktuigen, tekeningen, wetteksten, romans, foto's, geluidsfragmenten, standbeelden, politieverlagen en nog veel meer. Dit boek zet oude objecten op een voetstuk en biedt zo een andere kijk op geschiedenis, die toelaat kennis en verhalen aan te vullen, te herschrijven of te vernieuwen. Voorwerpen brengen het verleden tot leven.

De centrale rol van objecten voor de prehistorie, de oudheid en de middeleeuwen is allang een feit en behoeft geen betoog. Voorwerpen zijn soms de enige getuigen van een ver verleden waarop alle kennis over die periode steunt. De dissel of neolithische bijl van Rosmeer, bijvoorbeeld, informeert over technische bedrevenheid en machtsverhoudingen, waarvoor geen andere bronnen bestaan. Maar zelfs als er andere bronnen zijn, leveren voorwerpen een meerwaarde voor de kennis van het verleden. Dat inzicht is relatief nieuw. Pakweg vijftig jaar geleden hechtten mediëvisten, modernisten en contemporanisten hoge waarde aan geschreven documenten en lieten ze de studie van voorwerpen over aan archeologen, kunsthistorici en etnologen. Dat kwam omdat hun onderzoeksthema's vooral over politiek handelden en het object daarin slechts een fraai plaatje aanbracht.

In de jaren 1960 kregen enkele historici en archeologen oog voor de werk- en woonomstandigheden van de industriële samenleving. Fabriekshallen, arbeiderswoningen, locomotieven, grote en kleine machines, werktuigen en banale voorwerpen uit het huishouden verschenen in het vizier. Op datzelfde moment werd het concept 'materiële cultuur' populair onder invloed van maatschappelijke en wetenschappelijke ontwikkelingen zoals de geschiedenis van onderaf, het feminisme, de culturele draai in de techniek-geschiedenis en een postmoderne invulling van etnologie en archeologie. Kenmerkend was de belangstelling voor alledaagse handelingen als wonen, werken, koken, poetsen,

ontspannen en winkelen. Dit onderzoek kende een belangrijke plaats toe aan objecten en schonk evenveel aandacht aan het materiële als aan het moeilijk grijpbare immateriële. Het ‘sociale leven van dingen’ – een benaming bedacht door Arjun Appadurai – vat mooi de benadering samen waarin een voorwerp inhoud krijgt door de blik van opeenvolgende generaties. Wat een object betekent, ligt dus niet vast. Grootmoeder haalde het dure servies slechts bij speciale gelegenheden uit de kast, maar haar kinderen gebruikten het dagelijks en haar kleinkinderen zetten de soepterrine als decoratie op de schouw. En hun kinderen deponeren het hele servies misschien wel op zolder of in het containerpark. Maar het kan ook een plaats krijgen in een museum waar experts het duiden. Dat samenspel tussen materie en betekenis maakt het werk van archeologen en historici alleen maar boeiender. Erfgoedbewaarders werkten die visie uit, met in hun vaarwater de publieks-historici die via objecten niet alleen een historische sensatie maar ook een beleving creëerden. Gewone en buitengewone voorwerpen kwamen en komen zo in de schijnwerpers te staan en laten lezers en kijkers verward, nieuwsgierig, geamuseerd of wijzer achter. Bij voorwerpen uit de 20ste eeuw zijn herkenning en nostalgie overigens nooit ver weg.

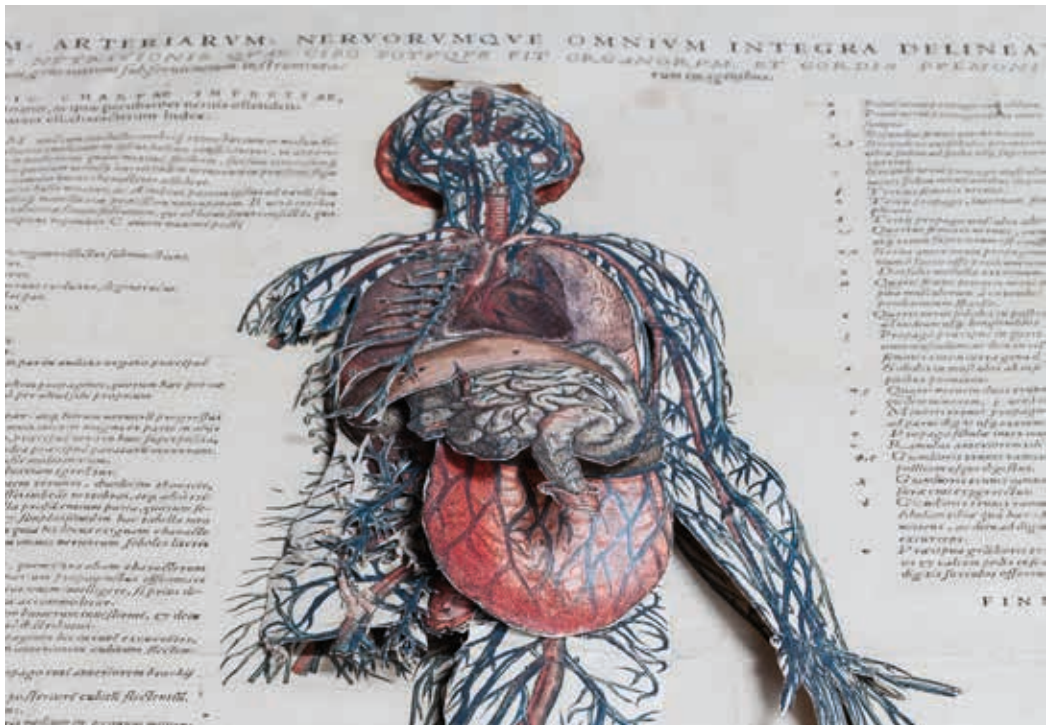
De status van het object is radicaal veranderd. Tegenwoordig miskennen historici het niet langer, maar beschouwen ze een voorwerp als evenwaardig aan teksten, foto’s, geluid, gebouwen, kaarten, landschappen of elk ander spoor uit het verleden, en vinden ze dat het dezelfde kritische behandeling moet krijgen.

Het kan verwondering wekken dat het lang duurde voordat historici van alle perioden het belang van voorwerpen inzagen. De studie van dingen (spullen, goederen,

Soepterrine met krulvormige handvaten en een dekselknop in mangaanpaars camaïeu. Oosterse voorstelling van rotsformatie met bomen en bloemen, 18de eeuw. (STAM, Gent, inv. 12032 – www.artinflanders.be – publiek domein)

bezittingen, gerei, tuigen...) verrijkt immers het historisch onderzoek door, letterlijk, een ruimtelijke en stoffelijke dimensie toe te voegen die op geen andere manier verschijnt. Twee voorbeelden illustreren dat. Vesalius vernieuwde de kennis van het menselijk lichaam in zijn zevendelige werk *De humani corporis fabrica* (1543). Het boek bevatte papieren modellen van het lichaam die je tot kleine, driedimensionale pop-upfiguurtjes kon plooiën. Die ingenieuze vondst toonde uitstekend de complexiteit aan van het menselijk lichaam, beter dan welke eendimensionale tekening ook. In april 1915 gebruikte het Duitse leger

chloorgas, wat tot honderden doden leidde, maar slechts een verwaarloosbare verschuiving van het front teweegbracht. Om zich te beschermen, droegen de soldaten eenvoudige gasmaskers die bestonden uit een prop watten gedrenkt in een of andere vloeistof. Al snel werden de gasmaskers complexer en doelmatiger, maar ook zwaarder en onhandiger. Wie nu een gasmasker in de hand neemt en opzet, ervaart de historische realiteit op een aparte en aangrijpende wijze.

3D-model in Andreas Vesalius, *De humani corporis fabrica*, 1555. (Cambridge University Library, Cambridge, inv. CCF.46.36, manikin(4))

Hoe relevant een voorwerp ook is, toch mag historisch onderzoek het om meerdere redenen niet overschatten. De collectie voorwerpen in musea – en op zolders – is onvolledig. Mogelijk zitten er in de grond nog dingen die de huidige kijk op het verleden kunnen veranderen. En natuurlijk bleef niet alles bewaard wat ooit is gefabriceerd. Bovendien wisselt de aandacht voor het soort voorwerpen. Nu eens staan muntstukken uit de vroege middeleeuwen in de schijnwerper, dan weer bevinden bakelieten telefoontoestellen zich in het middelpunt van de belangstelling. Het toeval speelt daarbij een rol, want een doordachte en systematische selectie van historische voorwerpen bestaat niet. Bovendien

veranderen voorwerpen, want ze verouderen, slijten en worden verwaarloosd, stukgemaakt, gelijmd, bijgewerkt, vervalst, beschilderd, opgeknapt of hersteld. Kortom, historisch onderzoek dat gewoon op het oog materiële relictten gebruikt, loopt het risico een onvolledig of vertekend beeld te geven. En dat verschilt niet met de aanpak van eender welke andere bron.

Bakelieten telefoon van Siemens & Halske, 1930–1940. (Museum Rotterdam, inv. 74620)

Het cijfer 100 spreekt tot de verbeelding. Uitgevers, auteurs en hun publiek hopen een figuur (Napoleon), een tijdvak (het Derde Rijk), een sekse (vrouwen), een generatie (kinderen), een geografische ruimte (Antarctica), een internationaal conflict (beide wereldoorlogen), een museum (het Louvre), een auteur (Shakespeare) of welke menselijke activiteit ook (sport, toerisme, hekserij, scheepvaart, de katholieke kerk, techniek...) te vatten in honderd voorwerpen, feiten, evenementen of figuren (de voorbeelden hierboven zijn niet fictief). Er bestaan enkele uitzonderingen – met 99 of 101 – maar die zijn schaars. ‘Honderd’ is een heldere maatstaf die voldoende informatie lijkt te garanderen en vooral succes heeft als er objecten in het spel zijn. Er bestaan talloze voorbeelden van dergelijke publicaties. De pionier was *A History of the World in 100 Objects* uit 1996. Dat

boek gaf de essentie van de wereldgeschiedenis weer via een selectie uit de rijke collectie van het British Museum – een ‘onmogelijke opdracht’ volgens de auteur die strikte selectieregels hanteerde. Iets realiseerbaarder waren de geschiedenissen van beperkte thema’s, zoals de kruistochten, het design, de jeugd, sport in Europa, de immigratie, de nazi’s, de misdaad, de LGBTIQ-beweging, de Beatles of de Royal Air Force. Al die boeken vertrokken van hetzelfde concept. Ze interpreteren het verleden aan de hand van honderd voorwerpen, elk in een relevant verhaal.

Een aparte lijn in dit genre zijn de geschiedenissen van geografisch-politieke entiteiten die een natiestaat zijn geworden. Dit boek behoort daartoe. Eerder verschenen al gelijksoortige geschiedenissen van Australië, Duitsland, Groot-Britannië, Ierland, Luxemburg, Nederland, Nieuw-Zeeland en Wales. Soms ligt een collectie van een museum aan de basis van de gekozen voorwerpen. Sommige boeken willen nationale sentimenten oproepen, terwijl andere dat aspect volkomen negeren en de geschiedenis laten teruggaan tot de verste sporen van menselijke activiteit op het territorium dat min of meer de huidige natiestaat vormt. En soms neigt een geschiedenis in honderd voorwerpen naar een collectie van zogenaamde topstukken die de natiestaat bejubelen.

Dat de tijd rijp is voor een geschiedenis van België in objecten, blijkt uit het succes van de VRT Radio 1-uitzending *Expo 22* tijdens de zomer van 2022. Die moedigde de luisteraar aan suggesties te doen voor de lijst van Belgische ‘onvermijdelijke voorwerpen’. Dat leverde tientallen voorstellen op, onder meer het fotopapier van L. Gevaert en het washandje. Experts becommentarieerden die tijdens de uitzending. De grote aandacht voor voorwerpen blijkt verder uit succesvolle televisieprogramma’s in binnen- en buitenland, waarin experts oude voorwerpen beoordelen, niet alleen in de hoop een vondst te doen maar ook om context te geven. Denk maar aan programma’s als *Affaire conclue* op France 2, *Antiques Roadshow* op de BBC, *Van onschatbare waarde* op Omroep MAX, *Rijker dan je denkt* op VTM en *Stukken van Mensen* op Play4. Het is een onbegonnen werk om de websites te vermelden die oude voorwerpen opsommen of te koop aanbieden – al vind je verderop in dit boek wel een verwijzing naar webpagina’s die objecten presenteren en ontsluiten.

Een geschiedenis van België in 100 voorwerpen komt op het juiste moment. Dit boek benadrukt dat objecten veel meer zijn dan illustraties om de geschiedenis op te smukken. Ze kunnen op een unieke wijze een verhaal vertellen en geschiedenis tastbaar maken. Daar gingen eerst een aantal keuzes aan vooraf. Over welk gebied spreken we, wat zijn ‘voorwerpen’ en hoe divers mogen ze zijn? Die knopen hakte de redactie van dit boek door: historici Koen Verboven (UGent), Alain Dierkens (ULB), Inge Geysen (Openbare Bibliotheek Brugge), Michèle Galand (ULB), Viktoria von Hoffmann (F.R.S.-FNRS/ULiège), Joeri Januarius (ETWIE, OVAM) en Peter Scholliers (VUB).

Het lag voor de hand om aan de slag te gaan met het huidige grondgebied van België en dat te projecteren op het verleden. Andere mogelijkheden waren onder meer de Lage Landen of de Bourgondische Nederlanden, maar dat zou leiden tot exact hetzelfde probleem van geografische afbakening. De redactie koos uiteindelijk voor een ruime interpretatie van de streek die vandaag ‘België’ is, want het betreft niet alleen de natiestaat die in 1830 ontstond, maar ook de politieke en socioculturele invulling die al veel ouder is. De Orde van het Gulden Vlies, bijvoorbeeld, ontstond in Brugge in 1430, maar vergaderde in diverse steden, waaronder Den Haag, Dijon, Rijsel en Utrecht. Het juweel van de orde komt in dit boek aan bod en overstijgt dus de grenzen van het huidige België – het bevindt zich overigens in het kunsthistorisch museum van Wenen. Nog andere voorwerpen uit het boek hebben een Europese dimensie.

Als je in slechts honderd teksten de geschiedenis van een streek wilt vertellen, moet je een selectie maken. Dat is altijd lastig en zet de poort wagenwijd open voor kritiek.

Keizer Karel V met de ketting van de Orde van het Gulden Vlies. Barend van Orley, *Portret van Keizer Karel V*, ca. 1515–1516. (Museum van Schone Kunsten, Boedapest)

Andere auteurs zouden zonder twijfel andere voorwerpen hebben geselecteerd, op enkele na. De redactie koos als eerste selectie criterium voor duurzame objecten die één persoon zelf kan dragen – dus geen auto’s, gebouwen, bederfbare goederen of grote schilderijen. Die beperking doet niet tekort aan de inhoud van dit boek. Bovendien komen auto’s, gebouwen, bederfbare goederen of grote schilderijen al ruim aan bod in de geschiedenis van de techniek, architectuur, voeding of kunst. De honderd voorwerpen zijn van steen, hout, papier, plastic, ijzer, textiel, bakeliet, latex, koper, glas en één is zelfs een virtueel voorwerp. Ze vormen een mooi staal van het vernuft waarmee de mens dingen vervaardigd heeft.

Het tweede criterium was de relevantie van het voorwerp voor de geschiedenis van België. Het voorwerp moest de streek in zich dragen of er in elk geval over informeren. Het boek bevat

bijgevolg enkele onvermijdelijke en vertrouwde voorwerpen, zoals de 4de-eeuwse zilveren ring met het christogram of het al vermelde juweel van de Orde van het Gulden Vlies. Die iconische voorwerpen zijn te essentieel om te negeren. Maar daarnaast komen ook banale dingen aan bod, zoals een vuurslag uit de late ijzertijd, een middeleeuwse riem, een ijschaats uit de nieuwe tijd of een jeneverfles uit 1880. Die vertellen elk op hun eigen manier een verhaal over België.

Het volgende selectie criterium betrof het aantal thema's. Om de samenhang van het boek te bewaren, besloot de redactie die te beperken tot politiek, arbeid, het dagelijks leven, religie en kunsten. Onmiddellijk na de inleiding vind je de bijpassende symbolen die in het hele boek gebruikt worden. De keuze voor die vijf thema's laat toe het boek chronologisch of thematisch te lezen. De thema's creëren enerzijds beperkingen, maar anderzijds dekken ze brede maatschappelijke ontwikkelingen die ook andere onderwerpen aansnijden en bovendien elkaar soms overlappen. 'Politiek' behelst alle aspecten van macht en tegenmacht, inclusief regeringen, democratie, oorlog, sociale bewegingen en wetgeving. 'Arbeid' omvat werkomstandigheden, technieken en werktuigen, waardoor ook ambachten, landbouw en nijverheid aan bod komen. 'Het dagelijks leven' betreft eten, drinken, slapen, ziekte, dood, migratie, sport en ontspanning, en raakt dus ook geneeskunde, identiteitsconstructie en toerisme aan. 'Religie' gaat over rituelen en kerk, en bijgevolg over geloof, volksgeloof, feesten, restricties en uitspattingen, zoals carnaval. Het thema 'kunsten', ten slotte, behelst de boekdrukkunst, romans, muziek, juweelkunst, gravures of toneel, met tentakels naar humor, technologisch vernuft, ontspanning en sociale grenzen.

Beperkingen in de tijd zijn er niet. Het eerste object stamt uit het paleolithicum, het laatste uit de 21ste eeuw. De voorwerpen zijn chronologisch gerangschikt. Sommige objecten konden precies gedateerd worden, maar voor andere kon dat niet en in dat

De jeneverstoop als last op de schouders van de consument. Affiche *Dronkenschap* ontworpen door Florimond Van Acker (1858–1940) en uitgegeven door de Liberale Volkspartij, Antwerpen, ca. 1900–1910. (Collectie Jenevermuseum, Hasselt, foto: Hugo Maertens, Brugge)

geval worden ze chronologisch gerangschikt volgens de context van hun uitvinding of gebruik. De redactie hield rekening met een gelijke verdeling van de honderd voorwerpen in de tijd. Uiteindelijk zetten ongeveer negentig academici, museumconservatoren en -medewerkers zich aan het werk rond 'hun' object en plaatsten dat in een ruimer kader. De ene koos voor een voorwerp dat je onmogelijk kunt negeren in de geschiedenis van België, zoals de Ferrariskaart. De andere selecteerde een voorwerp dat niet voor de hand ligt maar waarvan het belang niet te ontkennen is, zoals een houten balk met markeringen uit een oude waterput of een bloembak uit asbest.

De voorstelling van de honderd objecten verloopt op dezelfde wijze. Elke bijdrage begint met een technische fiche, waarin informatie staat over de maker, het jaar, de techniek, het formaat (hoogte, breedte, diepte), de herkomst en de bewaarplaats. Bij de techniek beschrijven we de manier waarop of het materiaal waarmee het voorwerp gemaakt is. De herkomst heeft dan weer betrekking op de vindplaats, de productieplaats of de opdrachtgever. Die keuzes worden per voorwerp gemaakt naargelang van de relevantie. Daarna plaatst de auteur het voorwerp en de ontwerper in de historische context. Een tweetal extra foto's geeft het object nog meer relevantie. Een literatuurlijst per tekst rondt het boek af, voor wie dieper wil graven. Achteraan vind je ook de beeldverantwoording van de 100 voorwerpen, met de inventarisnummers.

Dit boek heeft ambities. Het wil bijdragen tot een grondigere kennis van het verleden, via voorwerpen in hun context. Het boek pleit voor het belang van voorwerpen als historische bron en hoopt aan te tonen dat voorwerpen niet alleen de kennis kunnen verdiepen, maar ook vernieuwen. *Een geschiedenis van België in 100 voorwerpen* is een uitstekend didactisch middel, een bijzonder onderhoudend werk dat je in één ruk kunt lezen – of in honderd. En het is een mooi geïllustreerd boek, waarin telkens iets nieuws te ontdekken valt.

Peter Scholliers, namens de redactie

Redactie

Peter Scholliers, Alain Dierkens,
Michèle Galand, Inge Geysen,
Joeri Januarius, Koenraad Verboven
& Viktoria von Hoffmann

Politiek behelst alle aspecten van macht en tegenmacht, inclusief regeringen, democratie, oorlog, sociale bewegingen en wetgeving.

Arbeid omvat werkomstandigheden, technieken en werktuigen, waardoor ambachten, landbouw en nijverheid worden belicht.

Dagelijks leven betreft eten, drinken, slapen, ziekte, dood, migratie en ontspanning, en raakt dus ook geneeskunde, racisme en toerisme aan.

Religie gaat over rituelen en kerk en bijgevolg over geloof, volksgeloof, feesten, restricties en uitspattingen.

Kunsten behelst boekdrukkunst, romans, muziek, juweelkunst, gravures of toneel, met tentakels naar humor, technologisch vernuft, ontspanning en sociale grenzen.

Vuistbijl van Kesselt

Meer dan een primitief werktuig

Voorwerp	Vuistbijl
Maker	Onbekend
Datum	Ca. 500.000–390.000 jaar geleden
Techniek	Façonnage
Formaat	10,3 × 5,6 × 2,6 cm
Herkomst	Leemgroeve Op de Schans, Kesselt
Bewaarplaats	Gallo-Romeins Museum, Tongeren

Vuistbijlen behoren tot de meest iconische artefacten uit de prehistorie, omdat het de eerste complexe, door mensen gemaakte, stenen werktuigen zijn. Ze geven een unieke inkijk in het dagelijkse leven van de prehistorische mens en zijn technische en cognitieve capaciteiten. De oudste exemplaren in Europa dateren van ongeveer 700.000 jaar geleden. Pas nadat ongeveer 40.000 jaar geleden de laatste neanderthalers van het Europese toneel verdwenen, raakten ook de vuistbijlen in onbruik.

In de tijd voor de introductie van landbouw en veeteelt leefden de mensen in onze streken als nomaden. Deze jagers-verzamelaars jaagden op allerlei prooidieren, vingen vis en verzamelden de eetbare onderdelen van planten. Wanneer het voedsel en de grondstoffen van een bepaald gebied uitgeput waren, verplaatsten ze hun kampen naar een nieuw leefgebied. Dat gebeurde niet lukraak. De gebieden waar ze naartoe trokken

werden zorgvuldig uitgekozen op basis van het voedsel dat er in die periode te vinden was in de onmiddellijke omgeving. Bovendien hing ook de samenstelling van zo'n groep jagers-verzamelaars en de manier waarop ze zich verplaatsten hiervan af. Tijdens de seizoenen waarin ze de verschillende voedselbronnen verspreid over het landschap moesten zoeken, trokken mensen rond in gezinsverband. Wanneer het voedsel rijkelijk aanwezig was, bijvoorbeeld als grote groepen kuddedieren hun territorium doorkruisten, reisden ze in veel grotere groepen, die uit meerdere familie-eenheden bestonden.

Metaal hadden deze prehistorische jagers-verzamelaars nog niet. Om prooien te versnijden en te villen, om huiden te bewerken, maar ook om voorwerpen te maken uit hout, dierenbeenderen en plantaardige vezels, zoals sieraden, manden en touwen, deden ze een beroep op stenen werktuigen. Ondanks hun grote ouderdom zijn vuistbijlen misschien wel de bekendste voorbeelden van zulke stenen werktuigen. De vroege Europese mens vervaardigde deze bijlen namelijk enkel in de twee oudste periodes van de prehistorie: het vroeg- en het midden-paleolithicum; eerst deed de *Homo heidelbergensis*, de 'mens van Heidelberg' dat – de gemeenschappelijke voorouder van de neanderthaler en de moderne mens (*Homo sapiens*) – daarna onze naaste neef, de neanderthaler (*Homo neanderthalensis*), zelf. De oudste vuistbijlen zijn meestal een tiental centimeters groot, de iets jongere exemplaren (van de neanderthalers) zijn doorgaans kleiner, maar hebben een veel rijkere vormenschat.

Vuistbijlen zijn werktuigen met een relatief brede en afgeronde basis. Ze hebben twee scherpe boorden, die ofwel in een punt samenkomen ofwel een snede vormen aan de top. Daardoor lijken ze vaak ovaal- of amandelvormig. De makers ervan streefden bovendien naar een dubbele symmetrie, zowel in het vooraanzicht als in het zijaanzicht, zodat de snede, van opzij gezien, in het midden ligt van de totale dikte van het werktuig.

Om dat resultaat te bereiken moesten ze de originele steen intensief bewerken aan de twee tegenovergestelde zijden – in het vakjargon heet dat een *bifaciale* of 'tweevlakkige' bewerking. Met behulp van een klopper van steen of gewei sloegen ze afwisselend aan de boven- en onderzijde schilfers af van de steen – de zogeheten 'afslagen'. Experimenteel onderzoek heeft aangetoond dat de makers daarvoor zowel over een goede theoretische kennis van de werkmethode moesten beschikken, als over een grote hoeveelheid praktijkervaring. De lange reeks precieze handelingen die nodig is om een vuistbijl te maken, staat in schril contrast met de productie van de eenvoudige afslagen en keien met een aangescherpte rand uit de allervroegste fases van de prehistorie. Vuistbijlen kun je daarom terecht beschouwen als eerste voorbeelden van een complexere werktuigtechnologie.